

ROZHLEDY — ОБЗОРЫ — SURVEYS

ANTONÍN VAŠEK

VÝZNAMNÝ KROK VPŘED V ŘEŠENÍ VALAŠSKÉ OTÁZKY

Valašská kolonizace a vše co s ní souvisí již dlouhá léta zaměstnává badatele různých vědních oborů — historiky, jazykovědce, etnografy a folkloristy, sociology i antropology. Podle svého odborného zaměření bádají pak o té či oné stránce valašské kolonizace (o její povaze, o příčinách a době jejího vzniku, o cestách, jimiž se ubírala, i o účincích, které zanechala na místním etniku a jeho hmotné i duchovní kultuře). Přesto, že bylo této problematice věnováno již mnoho místa ve vědeckých i populárněvědných knihách, studiích a člancích, přesto, že zde badatelé dospěli k mnoha shodným závěrům, osvětlující zkoumaný komplex otázek z hlediska svého vědního oboru, nebylo dosud ještě v řadě podstatných otázek dosaženo jejich obecné shody. Postupem času se stále zřetelněji ukazuje, že problematika valašské kolonizace je v základě speciální otázka historická. Jiným vědním oborům náleží spíše sekundárně, tj. ve svých projevech, vlivu, následcích, i když na druhé straně nelze upřít, že právě tyto v tomto smyslu „vedlejší“ obory (zejména jazykověda) svými výtobky přinášejí zpětně historii často velmi cenná potvrzení jejich vlastních závěrů, jindy naopak některé názory historiků zpřesní nebo poopraví.

Studiu valašské kolonizace v Karpatech se vedle Čechů a Slováků věnovali také badatelé rumunští, ruští, ukrajinští, polští, maďarští a němečtí.¹ Z děl základního významu třeba zde po právu v historickém sledu uvést práci Franze Miklosiche *Über die Wanderungen der Rumänen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten* (Vídeň 1880), který jazykovědným studiem valašské otázky dospěl k závěru, že moravští Valaši jsou potomky smíšeného rumunsko-slovanského obyvatelstva, které se karpatským obloukem dostalo z Ukrajiny až na východní Moravu; historickoprávní komparatistickou práci Karla Kadlece *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských* (Praha 1916), uznávající, že na moravské Valašsko ve směsici cizího (ukrajinského, polského a slovenského) etnika přišli i Rumuni, a konečně jazykovědné dílo Dimitra Krandžalova *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku* (Praha 1938), který rumunský původ moravských Valachů, ba ani jejich prostřednictví při valašské kolonizaci neuznává.

---

¹ Jejich výčet i hodnocení viz zvláště u Dimitra Krandžalova (Crânjaly) *Rumunské vlivy v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku*, Praha 1938, s. 17—194, *O původu některých domněle rumunských jmen u nás*, Slezský sborník 59, Opava 1961, s. 118—126, *Le problème des influences roumaines dans les Carpates du Nord et de l'Ouest, surtout dans la région dite Valachie morave (en Tchécoslovaquie)*, sb. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Historica II, Olomouc 1961, s. 143—190 (vyšlo až po odevzdání rukopisu této stati), a ovšem v posledním díle Jos. Macúrka *Valaši v západních Karpatech v 15.—18. století*, Ostrava 1959, s. 5—12 a passim.

Tím ovšem nechci nikterak snižovat význam prací vztahujících se jen k některému úseku karpatského oblouku, tedy svým způsobem dílčích. Jde tu např. o záslužné studie Válkovy nebo o nedávnou práci Dostálovu pro moravské Valašsko, o práce Praskovy a Davidkové pro Těšínsko, V. Chaloupeckého pro Slovensko, E. Hanslika, Th. Holbana, D. Mototolesou, I. Nistora pro Polsko nebo o práce J. Kniezi si či E. Lukinische pro oblast maďarskou aj.

K základním dílům o valašské kolonizaci se důstojně řadí i nedávno vyšlá kniha předního brněnského historika prof. dr. Josefa Macůrka *Valaši v západních Karpatech v 15. až 18. století*. Kniha má 528 stran + 15 fotografických příloh. Autor ji rozčlenil na Úvod (s. 5—25), čtyři kapitoly vlastního textu (s. 26—66, 67—126, 127—215 a 216—325) a na Závěr (s. 326—333). Připojil Doplnky k poznámkám (s. 337—437) a Přílohy (s. 441 až 479), rus., franc. a něm. resumé (s. 481—501), rejstřík osob (s. 503—508) a míst (strana 509 až 525).

V Úvodu autor probírá a kriticky hodnotí domácí i zahraniční literaturu předmětu. Ukazuje, jak se zejména některými novějšími pracemi rozšiřuje pramenná základna, jak se zlepšuje bádání metodicky (více se přihlíží k ekonomicko-spoolečenským podmínkám valašské kolonizace, po zjištění jejího vývoje v některých úsecích proniká snaha o užití komparatistického hlediska pro oblast celých západních Karpat, zdůrazňuje se účast domácího živlu při využití západokarpatských hor). Přece však zbývá ještě mnoho základních otázek nevyřešených a na ně podle J. Macůrka může přinést odpověď teprve studium archívních fondů západokarpatského území. Neznáme dosud s dostatek osídlení Moravy, již. Těšínska a severozáp. Slovenska, vztahy mezi nimi, východiško, směr, intenzitu, dobu kolonizace a podnět k ní, etnický ráz a původ Valachů, jejich poměry právní, jejich vztah k poddaným a k vrchnosti, jejich splývání s domácím lidem, neznáme vznik termínu Valach, Valašsko. Valašskou kolonizaci je třeba zkoumat proto, že běží o významnou osídlovací vlnu, která dotvořila etnický ráz celé západokarpatské oblasti. Macůrkova práce si vzala za úkol na všechny tyto otázky odpovědět, a to v časovém rozmezí od 2. polovice 15. století, ze které jsou nejstarší zmínky o valašské kolonizaci, až po začátek 18. století, kdy sice tato kolonizace ještě nekončí, avšak Valaši definitivně splývají s ostatním obyvatelstvem. Valašskou problematiku studoval Macůrek regionalisticky, podle jednotlivých dominií či panství, která tvořila v 15.—17. století jednotky do značné míry osobité, a tam, kde byly zřejmé souvislosti vývojové, pracoval komparatisticky. Prameny k práci mu poskytlo zevrubné studium pramenů českých, slovenských, polských a maďarských. Především šlo o bohatou korespondenci z oné doby, dále o půhonné knihy, berní registra, urbáře, účty a hospodářské instrukce, o grantovnice, matriky a kroniky. Autor si uvědomuje přednosti i nedostatky jednotlivých pramenů a správně zdůrazňuje nutnost jejich komplexního výzkumu. Studované časové období si rozdělil podle periodizačních mezníků a kolonizačních údobí, v záp. Karpatech přibližně shodných, na několik etap a podle nich rozdělil práci na jednotlivé kapitoly.

V první kapitole, věnované 2. polovině 15. století až 1. polovině 16. století, autor pojednává o předpokladech valašské kolonizace v západních Karpatech a o nejstarších dokladech o tamních Valaších. Mluví o vývoji vrchnostenského velkostatku v 15.—16. století k teritoriální uzavřenosti panství a ke vzniku nových výrobních odvětví na něm. Převládá hospodářství činžovní a pronajímání půdy poddaným. Stoupá zájem o chov dobytka, zvláště ovcí. Mezi jednotlivými feudály dochází k boji o moc a půdu. Dolní toky řek v západních Karpatech jsou poměrně hustě zalidněny osadníky ze starší, domácí kolonizace, kdežto horní toky nemají trvalé osídlení a jsou pokryty hustými lesy. Obyvatelstva v podhorských vsích přibývá, nemá dosti výživy, a proto postupuje do hor, hospodářsky dosud nevyužitých. Dochází k 1. fázi tzv. horské kolonizace v záp. Karpatech. Tento postup do hor provázají třenicе mezi feudály a poddanými i mezi feudály navzájem. Za této situace se objevuje v záp. Karpatech lid, který sám sebe nazývá Valaši a je také

takto označován. Jsou to horští pasteveci věnující se zvláštnímu způsobu pastevectví a zvláštní výrobě rozličných produktů plynoucích z chovu „valašského“ dobytka (vlny, houní, sýrů, brynzy aj.). Mají své vojvody, které si podle starého práva sami volí, jsou královskými privilegii osvobozeni od daní a mohou pást stáda v dominikálních lesích. Tento lid má cizí etnický ráz. Středokarpatská a východokarpatská povaha jejich jmen naznačuje, že jejich nositelé přišli z východu. Přitom se ukazuje, že část valašských kolonistů východní Moravy přišla ze severozápadního Slovenska, část přes Těšínsko z Polska. Příčin pohybu Valachů do západních Karpat je několik: vlastní iniciativa Valachů, úsilí feudálů využít horskou půdu, vzrůst počtu Valachů ve středních Karpatech, zvláštní hospodářské i politicko-vojenské poměry a rostoucí útlak ve středních Karpatech aj. Navázali na proces domácí horské kolonizace a doplnili je; místy — pokud jde o vyšší hory — postup domácích poddaných i předešli. Je to živel fluktuující, pohyblivý, bez kompaktních sidel. První Valaši v západních Karpatech byli lid cizí, svérázný, ale etnicky nejednotný, v něm, jak říká Macůrek, ani zde nezanikly pozůstatky původního východokarpatského etnika. Tento živel postupoval po obou stranách karpatského oblouku. Cestou se porušťoval nebo poukrajínšťoval (buď se přizpůsoboval domácímu osídlení nebo strhoval domácí lid s sebou). Od domácích obyvatelů se odlišuje cizími, zvláštními jmény, zaměstnáním, zvyky, novou organizací, zvláštním chovem ovcí, novými produkty i zvláštní pasteveckou terminologií. Přicházejících Valachů bylo v té době jen malé procento. Vedle pastevectví a salašnictví ve vyšších horských polohách zabývali se zemědělskou prací na horských polích, valchováním sukna, vyděláváním koží, v blízkosti hradů nebo hranic působili jako strážcové, průvodci obchodníků přes hranice atd.

Druhou kapitolu (2. polovina 16. století — 30letá válka) zahajuje Macůrek výkladem o čilém hospodářském ruchu v západokarpatské oblasti a o postupném přechodu od velkostatku činžovního k režijnímu. Protože nižší polohy a předhůří jsou sdostatek hospodářsky využívány, získávají se nové zdroje příjmů chovem dobytka, zejména ovcí na horách. Přispívá k tomu i to, že na horách nejsou poddaní tak blízko dvorů, a tedy nemohou být stále silně robotou tolik vykořisťováni. Horská (pasekářská či kopaničářská) kolonizace stále sílí. Dochází ke kácení lesů na horách a k růstu pasek (kopanic). Množí se chov dobytka, zvláště ovcí, vznikají nové osady a zanikají některé staré. Nositelem této kolonizační vlny bylo převážně obyvatelstvo dávno již existujících vesnic. Jen zřídka se setkáváme s cizími názvy zeměpisnými, názvy hor, tratí, pasek (kopanic) a také dobytek tam pasený se nazývá podle domácích zvyků „horní“. Kolonizační proudy směřující do vyšších poloh se nakonec setkávají a srážejí na hranicích jednotlivých dominií, dosud přesně nevymezených. Dochází k vzájemným výpadům a ničení nedávno vybudovaných pasek i některých vesnic na té i na oné straně. V té době sílí i příliv valašského lidu z východu. Valašská kolonizace navazuje na horskou kolonizaci pasekářskou a doplňuje ji všude tam, kde domácí kolonizace nestačila využít všech životních možností ve vyšších horských polohách. Nakonec, jak říká Macůrek, obě kolonizace splývají. Oprávdový rozkvět valašské kolonizace a takřka plánovitě zakládání sídlišť a vsí podle valašského práva prožívá zejména Orava. Podle počtu zpráv o Valaších je vidět, že před 30letou válkou byla východní Morava (s výjimkou Hukvald) v západokarpatské oblasti až na posledním místě. Zprávy o Valaších jsou ovšem spíše kusé, neboť urbáře i gruntovnice zachycují pravidlem jen Valachy osedlé, usazené, kteří se zúčastnili pasekářské kolonizace při některých obcích, ne volně fluktuující valašský živel na horách, jež uvádějí tu a tam co do počtu i hospodářského významu jen obecně. Etnicky vystupují Valaši tohoto období ve srovnání s domácím lidem jako živel cizí. Oni sami se tím při styku s vrchností netají. Jejich etnickou odlišnost dosvědčují podle Macůrka i jejich cizí osobní jména, názvy zeměpisné středokarpatského a východokarpatského původu a cizí výrazy

užívané při zpracovávání produktů (vyvěrajících z pastvy na horách a z chovu valašského dobytka) podle středokarpatských a východokarpatských vzorů. Také v pramenech jsou Valaši od domácího lidu vždy zřetelně odlišováni. Autor říká, že „šlo nepochybně o lid zruštělý (ukrajinisovaný), místy promíšený (aspoň na jižní Těšínku) také polskou krví, v němž ovšem ve jmenované době i území nezanikly pozůstatky původního valašského, tj. rumunského (proloženo mnou, A. V.) etnického jádra, stopy jeho hospodářských, výrobních i společenských zvyklostí“ (cit. dílo, s. 104). Ponenáhlu se však hranice mezi Valachy a domácím lidem začíná tratit, nastává oboustranné prolínání. Slovo „Valach“ dostává novou náplň. Neznamená už cizince zabývajícího se zvláštním druhem horského pastevectví na dominikální půdě a majícího zvláštní vztah k vrchnosti, nýbrž horského pastevce na vyšších horách, který zpracovává ovčí mléko a vlnu podle valašských vzorů. Toto splývání se projevuje i jazykově; na východní Moravě se v pramenech z 2. polovice 16. století objevují první „valašské“ dialektismy. K úplnému splynutí však až do 30leté války nedošlo. Zaměstnání valašského lidu v tomto období se podobá dřívějšímu, ovšem dobytek pasou a ošetřují na vyšších, „zadních“ horách, a to po salašnicku, na salaších a v kolibách. Přibývá valašského dobytka a podle jeho množství platí Valaši daně. Výhody Valachů co do vztahu k vrchnosti nejsou od ní samé, tkví v tzv. valašském právu (s institucí volených vojvodů, valašských soudů etc.), které si Valaši přinášejí ze středních a východních Karpat s sebou, cestou je rozmanitě doplňují, a které vrchnost potvrzuje, protože Valachy potřebuje. Valaši jsou na vrchnosti závislí, ale nevolníky se nestali. Pronikáním Valachů do „zadních“ hor a malým respektováním dosud nepevně vyznačených hranic jednotlivých dominií sílí pohraniční spory.

Ve třetí kapitole (o údobí 30leté války) pojednává Macůrek o neblahých důsledcích stálých bojů za 30leté války a na základě nového materiálu vykládá, jak v souvislosti s rozšiřováním režijního velkostatku rostl útlak i skutečné znevolaňování poddaných a jak se rodily různé protifeudální tendence, souvisící s rostoucími robotami. Feudálové chtějí víc dominikální půdy, poddaní větší vzdálenost od vrchnosti, a tak ani za třicetileté války pasekářská a valašská kolonizace (jedna s druhou splývající) neustávají, ať již z vůle vrchnosti, nebo z iniciativy poddaných. Vznikají nové paseky, osady. Proti-feudální tendence vyústily na východní Moravě v téměř čtvrtstoleté několikaetapové povstání, v němž Valachům připadla důležitá, ne-li hlavní úloha: evangeličtí Valaši i jiní protestantští obyvatelé východní Moravy (i měšťané a střední šlechta) spojili se s horskými Valachy do boje proti Habsburkům, proti světským i církevním řádům a vrchnostem. Centrem povstání bylo Vsetínsko. Rozmohlo se zbojnické hnutí. Východomoravským Valachům vydatně pomáhali Slováci. Rozdělení Valachů na povstalce a na „věrné“, „portovníky“ nepomohlo. Povstání dočasně podepřelo spojení povstalců s protestantskými Švédy. Nakonec byli však povstalci poraženi, hojně popravení a zbytek násilně pokatoličtován. Důsledek bojů byl splynutí Valachů a nevalachů v jeden celek. Slší fluktuace Valachů mezi jednotlivými západokarpatskými oblastmi. Ukazují na ni četné názvy cizího rázu, cizí jména zeměpisná i zvláštní slovník z oboru pastevectví a z oblasti horských rostlin (zvláště na Těšínku a na východní Moravě), svědčící o jejich středokarpatském nebo východokarpatském původu. Etnická otázka ve valašské kolonizaci nebyla tedy vedlejší, nešlo tu jen o zvláštní formu hospodářského podnikání. Počet Valachů — mj. vzájemným splýváním s místním obyvatelstvem — se za tohoto údobí značně zvýšil. Rozsah „Valaška“ se zvětšuje (Valaši se začalo říkat rebelantskému lidu z východní Moravy vůbec). Přes toto splývání, projevující se vědomím svébytnosti a také, jak říká Macůrek, jistými dialektickými zvláštnostmi, rozdíl mezi Valachy a nevalachy (aspoň na Těšínku a na východní Moravě) zůstává i v polovině 17. století. Valaši se odlišovali způsobem života a navenek — proti vrchnosti — silnou jednotností, i když nesmíme přezírat jejich vnitřní sociální rozrůzněnost. Přesto, že mezi Valachy

a nevalachy byla tu a tam rivalita a domácí lid se konkurenci Valachů bránil, přece jen zisk z Valachů vrchnosti plynoucí byl důvodem k tomu, že nakonec stála často na jejich straně. Platili jí tzv. valašskou daň, na Těšínsku ještě tzv. sacku (za spotřebu dřeva při salašení). Nadto pro ni u tam předli vlnu, konali různé lesní roboty, na Frýdecku pásli její ovce — vypláceli se jí.

Ve čtvrté kapitole Macůrek pojednává o vývoji valašské kolonizace po třicetileté válce (do začátku 18. století). Konec této války byl ve střední Evropě a také v západních Karpatech ve znamení hospodářského úpadku. Nové budování velkostatku vzhledem k jeho režijní povaze provází zakládání nových dvorů. Dochází k obecnému rozšíření roboty a k novému zvevlnění. To vede k nové expanzi lidu do hor a k zakládání nových horských osad. Růst horského osídlení se dál vnitřní kolonizací a fluktuací obyvatelstva (v rámci západních Karpat). Český ráz osídlení východní Moravy (naprostou převahu domácího živlu) je vidět nejen ve starých vsích, ale i v osadách nově zakládaných (i horských). Na horách dochází k četným pohraničním sporům mezi panstvími, ničivým vpádům na druhou stranu, krádežím dobytka při přepasení, k pálením pasek a košárů. O valašské kolonizaci na severozápadním Slovensku nemáme z té doby mnoho zpráv. Nejvíce jich bylo na kysucko-budatínském dominiu. Pokračuje silná slovakizace Valachů. Dochází k rozkvětu valašské kolonizace na Moravě a zvláště na Těšínsku. Slovakizování Valaši se šíří ze severozápadního Slovenska na Těšínsko, polské Živěcko i na východní Moravu. Roste hospodářská síla Valachů a jejich podíl na celkovém výnosu dominií. Vrchnost se snaží učinit z Valachů skutečné nevolníky a přinutit je k robotě, od níž je osvobozovalo valašské zvykové právo, ale její snaha je vcelku neúspěšná. Valaši se oklešťování svých svobod brání protesty, memorandy, suplikami k vrchnostenským úřadům, útekem, ba i se zbraní v ruce; k velkému, organizovanému povstání v tomto údobí však nedochází. — Na Těšínsku se ozývá pojem „Valašsko“ (r. 1671). Na východní Moravě, která se vlastně stala jednou z nejdůležitějších oblastí valašské kolonizace, takový případ v té době znám není. Autor vyslovuje názor, že „pojem moravského ‚Valašska‘ se vžil a rozšířil jako název spíše umělý teprve vlivem nového chápání valašské otázky v 18. a 19. století“ (op. cit., s. 333). Až do 18. století se nikde na východní Moravě neobjevuje český ekvivalent názvů „Wallachey“ a „Wallachia“, užívaných už dříve cizinci.

Závěr Macůrkovy práce, ve kterém autor podává hutné zobecnění všech svých odpovědí na řadu závažných otázek spojených s valašskou kolonizací v západokarpatském oblouku, o nichž pojednával v jednotlivých kapitolách knihy, ukazuje plasticky valašskou problematiku daného území a údobí, a to důsledně na pozadí historickospolečenského vývoje celých západních Karpat.

Macůrkovy obšírné Doplňky k poznámkám obsahují veliké množství jím komentovaného dokladového materiálu k vlastnímu textu knihy. Autor je čerpá téměř veskrze z archívních pramenů původních (dosud nevydaných gruntovnic, urbářů, listin, pňhonů, korespondence . . .), zároveň však upozorňuje na prameny již publikované (edice, knihy, studie a články). Tato část práce zvyšuje nesporně i u nezasvěceného čtenáře přesvědčivost knihy. Kromě toho však může působit i jako podnět k dalšímu studiu historickému nebo jazykovědnému. Totéž se může mutatis mutandis říci i o Přílohách. Také ony vedle funkce dokumentační mohou poskytnout i nejednu zajímavou informaci pro historika jazyka nebo historického dialektologa. — Názornost knihy zvyšují připojené fotografie několika map a fotokopie některých důležitých listin, vřících se k valašské kolonizaci v západních Karpatech.

Na Macůrkově knize je pozoruhodné, že se její autor dosti často pro podepření závěrů historických obrací k materiálu jazykovému.² Asi na jedné čtvrtině stran vlastního textu

² Nejsem historik, a proto o historické stránce Macůrkovy práce podrobněji pojednat nemohu. Omezím se nadále jen na několik poznámek jazykovědných.

knihy (= s. 26—333) všímá si autor veskrze nebo alespoň zčásti, zmínkou jazyka; zřetel k jazyku neschází ani v Doplňcích k poznámkám a v Přílohách. Přitom je zajímavé sledovat metodologicky rozdílný přístup k jazykovému materiálu u jazykovědce a historika. První by jazykový materiál podrobil analýze a závěry z ní plynoucí by srovnával s fakty historickými, druhý — a tak to činí pravidlem i J. Macúrek — po důkladné analýze faktů historických dokládá svá tvrzení bohatstvím jazykových dokladů, ve své mase nepochybně přesvědčivých, aniž je jazykovědně, doklad za dokladem, zkoumá. Srov. u Macúrka např. s. 56—57 nebo s. 100—103, kde autor uvádí, jak říká, osobní jména a příjmení středokarpatského původu. Autor je si ovšem dobře vědom úskalí spojeného s výzkumem proveniencie cizích osobních jmen a při vyvozování závěrů postupuje obezřetně. Jako důkaz mu slouží jejich hromadný výskyt; jak to říká na s. 56³ a opakuje na s. 100. Důsledný jazykovědný rozbor by některé Macúrkovy závěry vyplynulší z tohoto jeho metodického postupu asi poněkud zpřesnil (jistě by se mj. snažil rozeznat jména původu polského a ukrajinského, polského a ruského atp., zejména by však usiloval o to, aby ode všech ostatních cizích jmen zřetelně odlišil jména proveniencie rumunské, neboť ta patří ke složce, která bývá dosti často předmětem sporů), v zásadě by je však patrně potvrdil.

Uvedu několik Macúrkových dokladů, které bych hodnotil odchýlně od autora. Nepovažuji za „cizí“ jména jako *Hrbáč* (s. 102; srov. Mach.⁴ 143—144, HKop.⁵ 132), *Ochmela* (s. 100, 103; srov. Mach. 158—159, HKop. 140), *Otepka* (s. 102; srov. Mach. 526, HKop. 259), *Slemenský* (s. 102, 103; srov. Mach. 452—453, HKop. 336) nebo *Slovak* (s. 102; srov. HKop. 339). I některá zdánlivě „cizí“ jména jsou patrně ryze domácího původu. Např. *Jura Leskovjan* (s. 249; srov. Mach. 271, HKop. 207, Tráv. MSČ I₃⁶ 298; je to běžné jméno obyvatelské, označující obyvatele Léskového, Léskov + -jan, srov. také Brňan, Pražan...). Za jméno domácího původu je možno považovat i *Manyak*, doložené na Trenčansku k r. 1525 (s. 56) a v Rožnově k r. 1541 (s. 57), které autor hodnotí jako polsko-ukrajinské. Domnívám se, že tu mohlo jít o věc pisařovy grafiky (srov. k r. 1619 podobu Maniak z urbáře bytěčanského panství, s. 101, a k r. 1623 a 1637 z urbáří téhož panství podobu Manyak, s. 197), která tak zaznamenala běžné domácí tvoreň Maňa — Maňák (srov. i dnešní Babák, Mařák...; Tráv. MSČ I₃ 252). Viz. i s. 77, kde sám autor pro počátek 17. stol. uvádí mezi držiteli rožnovských usedlostí jméno Janošek Maňák, který mohl být dobře potomkem onoho výše uvedeného rožnovského Manyaka. — Podobně nepovažuji za „středokarpatská“ jména jako *Cican* (s. 57; srov. Mach. 55, HKop. 87, Tráv. MSČ I₃ 318), *Hladík* (s. 197; srov. Mach. 129, HKop. 122, Tráv. MSČ I₃ 312), *Petr Janík* (s. 197; = běžná domácí zdrobnělina křestního jména Jan příponou -ík, např. Frantík, Toník, Vlastík... a také Jeník, srov. Tráv. MSČ I₃ 264, 271). — Ke jménům východokarpatské povahy bych neřadil jména jako *Krčmar* (s. 46, 63; srov. Mach. 233, HKop. 186). Je to podoba středoslovenská a západoslovenská (ovšem s kvantitou, tj. krčmár, Krčmár), v českých zemích je pravidelné znění krčmář, Krčmář. (Rozdílná kvantita vokálu *a* nerozhoduje; v té době — 30. léta 16. století — se kvantita neoznačovala tak důsledně jako dnes.) — O jménech jako *Hajny*, *Hudec*, *Kobliha*, *Pastorek*, *Sedlák* (s. 201) bych neříkal, že jsou slovenská. Vhodnější by bylo označení „domácí“, protože mohou být stejně dobře (a některá, např. *Kobliha*,

³ „Určování příslušnosti k té či oné etnické skupině na základě osobních jmen, je dosti problematické a třeba přitom postupovat velmi opatrně; už proto, že pisař mohl jména deformovat nebo si je vymýšlet. Ale přece hromadný (proloženo mnou, A. V.) výskyt jmen určitého druhu nemůže tu vést na scestí.“

⁴ Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957.

⁵ Josef Holub—František Kopečný, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1952.

⁶ František Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny I₃*, Praha 1951.

srov. Mach. 210, HKop. 174, ještě spíše) česká. Tato skutečnost vyniká tím více, že je autor uvádí v blízkosti jmen opravdu slovenského charakteru: *Bielik, Jan Pinciar, Galus Šindliar, Vavrek* (= tvoření polského typu) *Švajdliak* (s. 201) aj.

Některá svá tvrzení, opírající se také o jazykový materiál, zapomněl autor nemilým nedopatřením doložit. Např. s. 235—236: „V Jablunkově můžeme zjistit koncem 17. století stopy zřejmé polonisace (při tom se objevovaly polské tvary dosud česky psaných jmen), ač jinak si město stejně jako okolní dědiny (Návsi, Mosty) udrželo český ráz a v českém jazyku vydávalo většinu úředních spisů⁵⁸.“ K tomu v poznámce autor říká: „Hojné listy vydané v městě Jablunkově v jazyku českém v Knize výpovědi z l. 1669 až 1695 v PA Cieszyn, TK, fasc. 1193. — Viz též přílohy.“ Uvedení několika konkrétních dokladů polonisace bylo by knihu učinilo pro jazykovědce ještě poutavější a poučnější.

Na Macůrkových „Valaších“ je zřetelně vidět, jak by bylo pro historickou dialektologii i pro historii jazyka užitečné komparatisticky založené lingvistické zkoumání dosud neprobádaných archívních fondů. Bylo by pak arci nutno postupovat komparatisticky náležitě, tj. srovnávat jevy stejné doby. Protože však zatím s dostatek neznáme ani tehdejší stav v jazyce spisovném ani v tehdejších dialektech, je práce badatele značně obtížná. S tím souvisí i potíže se stanovením prvních „valašských“ (těšínských a východomoravských) dialektismů. Macůrkovy dialektologické poznámky jsou pro nás proto velmi cenné. Třeba si uvědomit, že znamenají v pracích tohoto druhu (= v historických monografiích) metodologické novum. Dosud se totiž o valašském nářečí (valašském víceméně v dnešním pojetí) mluvilo jen v pracích lingvistických⁷, kdežto v historické literatuře o Valaších hovořívá se obvykle, pokud vím, jen o lexikálních zvláštностech mluvy Valachů. Pouze rozboru valašského lexika na východní Moravě věnuje se i Krandžalov, který na základě starší naší jazykovědné literatury gramatickou specifičnost východomoravského valašského nářečí odmítá.⁸ J. Macůrek (s. 156) říká, že „V příslušných pramenech jsou také jisté zvláštnosti, týkající se jazyka těšínských Valachů¹⁴“ a v doplňku k pozn. 114 (s. 379—381) uvádí úryvky z korespondence těšínské kněžny Alžběty Lukrécie (ony „zvláštnosti“ však nekonkretizuje). Při bližším pohledu vidíme tu například tyto odchylky od dnešní spisovné normy: důsledné zachovávání starého -ú-, -ů (akus. pl. *súsedý*, gen. pl. *nesúsedských*, akus. sg. *nesúsedské*; akus. sg. *poníženu*); zájmeno 3. os. sg. s hiátovým v- (vona); adverbia jako *prátelsko*, *nikdá*; vyrovnání genitivu, dativu a lokálu sg. fem. zájmenné a adjektivní flexe (*od tej novej vsi*, *z poníženej suphíkaci* || *k takovej* || *na tej straně*); odchýlný lok. pl. zájmena *ten* a *týž* (*při těchž poddaných svých i tych portovníčích*); 3. os. pl. od slovesa *vyvážeti* *vyvozuji* (m. *vyvážejí*). Přitom zde pomíjím jevy, které možno považovat za příznačné pro kulturní jazyk té doby vůbec, např. nadměrné a od dnešního úzu zřetelně se lišící užívání participií, odchýlné užívání obsahové spojky *že* aj. Škoda, že Macůrek neřekl, v čem konkrétně ony „zvláštnosti“ vidí. Je pravda, že se všechny zmíněné jevy téměř beze zbytku (nepřihlížíme-li k dnešnímu lašskému nedostatku kvantitativních rozdílů samohlásek) podobají

⁷ Převážně v pracích dialektologických, počínaje pasáží v první souhrnné práci o českých a slovenských nářečích z pera A. V. Sembery *Základové dialektologie československé* (Viedeň 1864), s. 52—53 a *passim*. Třeba ovšem po pravdě dodat, že kromě informované, avšak zčásti již antikvované Bartošovy *Dialektologie moravské*, Trávníčkových *Moravských nářečí* a syntetických studií B. Havránka a V. Vážného v Československé vlastivědě, které mohly o valašském nářečí pojednat jen v rozsahu úměrném ostatním oblastem, a mimo několik publikovaných i rukopisných prací dílčích, zabývajících se jen některou stránkou daného dialektu nebo jen některým jeho vývojovým obdobím (zpravidla současným) nebo konečně jen některou územně vymezenou jeho částí, nemáme o tomto nářečí dosud speciální studii, která by náležitě pojednala nejen o jeho dnešní povaze a jeho vztahu k spisovnému jazyku českému (a slovenskému), ale i o jeho genezi, rozšíření a o jeho historickém vztahu k východomoravskému etniku.

⁸ *Rumunské vlivy* . . . , s. 456—461.

nářečí na Těšínsku.⁹ Naskýtá se však otázka, zdali můžeme tyto jevy považovat za „zvláštnosti“ jazyka těšínských Valachů, za jisté dialektismy pro tehdejší dobu (= 1630—1648!). Odpověď na ni je dosti nesnadná. Zdá se však pravděpodobnější, že tu běží téměř veskrze o jevy rozšířené tehdy na širším území, o jevy „oblastní“, které tehdy patrně zabíraly nejen Těšínsko, nýbrž (alespoň) celou východní Moravu a Slezsko. V tomto případě šlo spíše o obecně mluvenou, krajově zabarvenou podobu jednotného kulturního jazyka, do které však vzhledem k jejímu východnímu okrajovému postavení a velké vzdálenosti od středočeského krystalizačního jádra nepronikly některé důležité inovace (např. *ý > ej*, *ú > au > ou*) ze středočeského centra, která šla svou vlastní vývojovou cestou a která takto pěkně dokumentují správnost Havránkovy teze o pásovému charakteru vývoje nářečí na Moravě.¹⁰ Vedle výše uvedených dokladů svědčí o tom (že šlo spíše o jednotný kulturní jazyk) jednak celková syntaktická povaha projevů, obsahující četné složitě útvary větné, jednak právníká náplň dokumentů, tj. jejich obsah, jednak konečně i sama skutečnost, že listy psala osoba urozená, těšínská kněžna, u níž možno předpokládat vzdělání (jsou zde ostatně i úryvky jejich listů latinských a německých) a užívání jazyka celospolečenského.

O počátcích a formování mluvy Valachů východomoravských autor mluví na více místech. První východomoravské „valašské“ dialektismy jako odraz počínajícího splývání valašského lidu s domácím obyvatelstvem klade Macůrek do 2. poloviny 16. století; dodává přitom, že mají zčásti starý, domácí základ.¹¹ Autor tu uvádí tyto dialektismy: „*Smlůva mezi syny Mikšíkovými, kravami a ovcami dělit se mají*“ (gruntovnice Rožnov, k r. 1569); „*Rohaté strnáste ovce*“ (tamtéž, k r. 1571); „*Prodej fojtství*; „*Kúpil jest grunt se všeckými rolami, lukami, pasekami a kravami*“ (tamtéž, k r. 1573); „*Krajčí*“ (tamtéž, k r. 1583). — „*Benek z Frankštatú vyznal. . . že tu kotelníci jměval na těch městech a pásal az k polom frýlanským. Jiřík, Daviduov syn z Kozlovic, vyznal, že na Ondřejnících obú dvě dobytky jest pásal. Ondřej Kmošek z Příbora vyznal. . . že jest dělal načení. . . že jsú nedávali žádných platuov než někdy. . . nějaké necvíce. Matěj Slonka z Metylovic vyznal. . . že dvě lúte sloužil. . .*“ (Svědectví poddaných hukvaldského panství z pol. 16. stol.) — „*. . . slyšel. . . bydlíce u starých lidí*“ (Svědectví poddaných rožnovských a vsetínských z r. 1590). O něco dále (s. 205) mluví autor o pokračujícím splývání Valachů s nevalachy, o formování „Valaška“ i o vytváření jeho dialektické odlišnosti. Říká: „Ačkoliv proces splývání Valachů a ostatního obyvatelstva v 1. polovině 17. století všude v západních Karpatech pokročil, ačkoliv místy se šířilo jisté vědomí svojskosti a také jisté dialektické zvláštnosti (proloženo mnou, A. V.)²⁸⁰, přece rozdíl mezi Valachy a nevalachy zůstával (aspoň na Těšínsku i na východní Moravě) i v polovině 17. století. . .“ A v příslušné poznámce (s. 204) Macůrek uvádí tyto doklady s dialektismy: „R. 1622 v gruntovní Zubří na Rožnovsku „*plat za obilé, grunt od Jana Krpele koupený*“; k r. 1604 „*obilé*“ (= nom. sg., A. V.). K r. 1642 v gruntovnici Rožnova. . . : „*prodej. — 25/II 1643 v Testimonium městečka Paskova. . . od takových dřev z konmi i ze saňami před nimi utekli*.“ R. 1636 v suplikaci hukvaldských Valachů (viz příl. č. 3): „*pyrvotno* (v příloze však

⁹ Srov. též Adolf Kellner, *Východolašská nářečí I*, passim, Brno 1946.

¹⁰ „A tím se dostáváme k rozdílu mezi tvořením nářečí a jejich poměrem k spisovnému jazyku v Čechách a týmiž skutečnostmi na Moravě. Charakter českých nářečí je. . . vyslovené centrální. . . Naproti tomu vývoj Moravy nemá charakter vývoje centrálního, nýbrž. . . vývoje pásového. Tyto oblasti byly tedy centrálním vývojem jazyka zasaženy v různém stupni nebo vůbec ne. . . Území lašské a území moravskoslovenské nebylo. . . vývojem jednotného mluveného jazyka plně zasaženo. Je to území, kde zůstala celá řada jevů starších.“ (B. Havránek, K historické dialektologii, Slovo a slovesnost 16, 1955, s. 154.)

¹¹ „Stopy splývání a ovlivňování se odrazily také v mluvě Valachů, pokud o ní máme zprávy, např. na půdě východní Moravy z 2. poloviny 16. století, kde se v pramenech objevují první „valašské“ dialektismy, které mají zčásti starý, domácí základ.“ (Op. cit., s. 108.)

v podobě pírvotno, A. V.), *včile* (v příl. včile, A. V.), *velikú přezkazu našimu dobytku činí, své vyrcnosti* (v příl. virchnosti, A. V.), *toho též užívati chtieme* (v příl. chtěme, A. V.), *my se nevezíráme*.¹² — Kromě těchto jevů je možno ze zmíněné přílohy uvést navíc instr. pl. *dobytkami*. Pro historika jazyka je zde ovšem řada zajímavých jevů jiných, např. nadměrný výskyt participiálních vazeb, odchylné užívání spojky *že* (srov. též s. 178). O zvláštním dialektickém vývoji na východní Moravě zmiňuje se Macůrek ještě jednou (s. 316). Uvádí doklad z listu Jiříka Šafránka z Větrechovic(!)¹³ z r. 1650: *14 měřic obila*.

Macůrkovy dialektické doklady jsou pro nás velmi cenné již tím, že se do značné míry shodují s dnešním nářečním stavem dané oblasti. Jsou pěkným dokumentem o vývoji našich východních nářečí v minulosti a potvrzují správnost údajů Historické mluvnice Trávníčkovy.¹⁴ Jde tu, pravda, o dialektismy, ale ne v dnešním slova smyslu, nýbrž spíše o jevy šíře krajové, které byly v oné době rozšířeny na daleko větší oblasti nežli dnes¹⁴. (Viz i tento příspěvek, s. 179) Jejich dialektická povaha, specifičnost ve valné většině případů nespochívá v tom, že právě na této oblasti vznikají z podob jiných a takto jí dodávají jejího svérázu, nýbrž tkví naopak často v tom, že se tyto jevy nemění, že si tu zachovávají svou původní podobu, kdežto celé okolí se dále vyvíjí. Jde tu např. o neprovedení starých změn *'a > ě, e; aj > ej; ú > au > ou; uo (z ó) > ů; é, ie > í*; o zachování *-e* ve *včile* (na rozdíl od dnešního moravismu *včíl*) a ve *štrnáste*; výslovnosti *r* s průvodním vokálem (pokud ovšem neběží o pouhý grafický úzus té doby); náslovného *j* ve starém iterativu *jměval*; duálu substantiv; plurálového genitivu záporového; starého dativu *jo-kmenového*, a konečně o zachovávání složeného slovesného tvaru 3. os. sg. i pl. minulého času. (Z uvedených jevů činí odchylku např. dat. *našimu*, téměř celomoravský neologismus, vzniklý tlakem adjektivní deklinace složené; ve *chtieme* m. chceme jde o hyperkorektní způsob psaní, vzniklý patrně zvratnou píseckou analogií podle případů s asibilovanou výslovností *c'* místo *t'*, např. *c'icho, c'emny*. Náleží sem i instr. pl. *Mikšikověmi*, jehož vznik — nejde-li o pouhý písecký omyl — není zcela jednoznačně jasný.) Poněkud rušivě zde ovšem působí skutečnost, že patrně ve všech zmíněných případech (kromě uvedených odchylek) jde o neprovedení změn, jejichž časové těžiště bylo před valašskou kolonizací, někdy i staletí před ní, a které se staly nebo alespoň stávaly neprovedenými (protože jinde už proběhly) již před příchodem Valachů, a byly tedy valašsky nepodmíněné. Nechci zcela vylučovat možnost konzervujícího působení Valachů na řeč domácího, východomoravského lidu (vzdáleného od krystalizačního jádra pražského), nebyla to však zcela určitě příčina jediná (neboť výše zmíněné „nulové“ jevy jsou podnes rozšířeny na daleko širším území, než uvádí Macůrek, a jsou i tam, kde Valaši nikdy nebyli). Řešení této otázky by však přesáhlo rámec tohoto příspěvku; vrátím se k ní a k některým jiným otázkám s ní souvisícím na jiném místě.

A nakonec ještě jednu poznámku. Na několika místech knihy i v jejím souhrnném závěru Macůrek tvrdí, že mezi valašským lidem přišlým na Moravu byl zastoupen i prvek rumunský, své tvrzení však nedokládá potřebnými důkazy jazykovými, potřebnou analýzou shromážděného jazykového materiálu. Domnívám se, že zde přece jen nestačí

¹² Původně Dětfichovice, k r. 1581 zachyceno ve Vlastivědě moravské (Příbořský okres, Brno 1917, s. 294) jako Jetřichovice. Z nich pak patrně zatemněním etymologické souvislosti s osobním jménem Jetřich z předložkového tvaru „v Jetřichovicích“ mohl vzniknout nom. Větřichovice. Ty se dále lidovou etymologií a přikloněním k obecnému větr (= vítr; nejde-li ovšem o pouhé přepsání Větre- m. Větři-) změnilly na Větrechovice. Dnešní podobu Větrkovic bylo by pak možno vysvětlit přikloněním jména k typu Petřkovic. Poněkud odlišný výklad viz u Fr. Černého, *Moravská jména místní*, Brno 1907, s. 20.

¹³ František Trávníček, *Historická mluvnice československá*, Praha 1935.

¹⁴ Srov. *tamtéž*, s. 26, například výklad moravského *včíl*, doloženého v podobě *v-čile* (= ve chvíli) v památkách zřetelně středočeského nebo jihočeského rázu (v Dalimilovi, Hrad. rukopise, Husovi).

uvádět souhrn cize znějících jmen a názvů bez zřetelného jejich jazykového rozlišení na polské, ukrajinské, rumunské... (srov. i s. ...). Nesouhlasím sice např. s Krandžalovovým názorem, že „termíny *Valach* a *Valašsko* na Moravě nikdy neměly etnický obsah“.¹⁵ Tak to myslím není možno formulovat. Soudím, že moravské „Valach“ v minulosti specifický etnický obsah vskutku mělo, a že se jím Valaši od domácího moravského lidu výrazně odlišovali. Tuto skutečnost také ve své práci přesvědčivě vykládá a bohatě materiálem dokumentuje J. Macůrek. Velmi názorně ukazuje, jak termín Valach nabýval postupně víc a více charakteru domácího. (K témuž závěru dochází v poslední době i brněnský etnograf J. Štika.¹⁶) Nejsem však tak docela přesvědčen o tom, zdali zmíněná etnická „cizost“ tehdejších Valachů byla nutně dána rovněž přítomností Rumunů na Moravě. Detailní nepostizitelnost horského valašského živilu u nás, na niž autor velmi správně upozorňuje (na jedné straně svobodníci, na straně druhé lid fluktuující) ve své neurčitosti nevyklučuje, pravda, možnost takového stavu, není však ani — pokud se neopírá o podrobný rozbor jazykový — postačujícím, přesvědčivým důkazem o něm.

Macůrkovi Valaši je dílo nevšedního významu. Autor k jeho napsání přistoupil teprve po letech prací archívních a po řadě přípravných studií dílčích. Některé myšlenky a závěry Macůrkovy knihy vyslovili sice už badatelé starší, to však nikterak nesnižuje jejich smysl a význam v knize Macůrkově: autor k nim dospěl na základě dlouholetého studia nových, dosud neznámých archívních pramenů domácích i zahraničních, které důkladně prozkoumal a všestranně osvětlil. Mezi výrazně kladné rysy knihy náleží a) bohatství materiálu, b) jeho přesvědčivý výklad z hlediska marxistické historiografie, c) komparatistická metoda, d) přihlížení k materiálu jazykovému, e) veliká (někdy snad až přílišná) formulační obezřetnost, f) vedle množství dílčích závěrů i řada závěrů syntetizujících a g) dobrý jazyk (počet drobných prohrěšků pravopisných, gramatických a stylistických nepřesahuje míru obvyklou v pracích tohoto druhu). Macůrkovo dílo je prospěšné nejen jako vynikající práce historická, nýbrž i jako bohatá studnice informací pro pracovníky jiných vědních oborů zabývajících se valašskou otázkou (pro jazykovědce, etnografy a folkloristy především) a východisko jejich nových zkoumání. I když jistě neznamená a ani nemůže znamenat poslední slovo v řešení valašské problematiky — ta vzhledem ke své šíři i komplexnosti bude ještě dlouho poutat zájem badatelů —, je nesporně významným krokem vpřed. Vedle slov chvály se možná ozve tu a tam i projev nesouhlasu s některými dílčími autorovými závěry, u tak složitého komplexu otázek by to bylo lehce pochopitelné, stěží však otřese hlavními závěry Macůrkova díla. Několik mých připomínek a drobných doplňků nemohlo a ani nechtělo vzbuzovat nedůvěru k němu. Čtly jen upozornit (pokud běží o materiál jazykový) na metodologicky odlišný přístup jazykovědce a historika k řešení týchž otázek a na možnost odchylného výkladu některých jevů konkrétních. Macůrkova publikace je zasvěcenou studií odborníka a nám nezbyvá než těšit se na brzké její pokračování, tj. na „*Valachy v západních Karpatech ve století 18.—20.*“. Profesor Josef Macůrek zde náleží k autorům nejpovolanějším.

¹⁵ Dimitr Krandžalov, *O původu některých domněle rumunských...*, s. 120.

¹⁶ Jaroslav Štika, *S'ovenský národopis X*, 1962, s. 396—436. *Význam slova „Valach“ v západních Karpatech.*